

Kuruluştan Krize: Gazi Orman Çiftliği ve 1929 Ekonomik Buhranı (1926-1933)***From Foundation to Crisis: Gazi Forest Farm and the Great Depression of 1929 (1926-1933)*****Süleyman Tekir *** Öz

Erken Cumhuriyet yıllarında Gazi Orman Çiftliği yakın dönemlerde ise Atatürk Orman Çiftliği olarak tanınan müessese, aynı zamanda büyük bir iktisadi teşekkül özelliği gösterir. Bu yönüyle Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye ekonomisinin genel görünümünü yansıtır. Gazi Orman Çiftliği modern tarım ve sanayi üretim modellerinin Türkiye'de uygulanabilmesi için inşa edildi. Kuruluşu sırasında bataklık arazinin kurutulması, çiftlikte makinalı tarıma geçilmesi ve burada çiftçiler için gerekli tohumların ıslah edilmesi gibi çalışmalar yapılması, çiftliğin kuruluşundan itibaren ülke için örnek oluşturduğunu göstermektedir. Türkiye'de tarımın temel sorunu olarak kabul edilen makinalı tarımın yoksunluğu, çiftlikte modern tarım tekniklerinin kullanılmasıyla örneklem oluşturulmaya çalışıldı. Buna bağlı olarak çiftçilere ve köylülere verilen kurslar aracılığıyla tarım aletlerinin kullanımı yaygınlaştırılması amaçlandı. Ziraat şubesi tarafından sert buğdaylar, kışlık siyah ve beyaz arpa türleri ile çavdarın deneme ekimleri yapılırken, Ankara gibi sert iklime uygun yonca, mısır ve pancar ekimleri de yapılarak ülkenin bu alanlardaki düşük üretim kapasitesi artırıldı. Hayvancılık şubesi beş farklı kısma ayrılarak Türkiye'de yetiştirilen küçük ve büyükbaş hayvanların üretimi yapıldı. Bu çalışmada Gazi Orman Çiftliği'nin kuruluşuyla 1929 dünya ekonomik buhranından sonraki faaliyetleri ve 1933'e kadar geçen süre içerisinde iktisadi açıdan kat edilen mesafe, arşiv belgeleri ışığında ele alındı.

* Doç. Dr., Sinop Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
stekir@sinop.edu.tr

ORCID: 0000-0001-5862-2548

Sinop / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler

Mustafa Kemal Atatürk, Gazi Orman Çiftliği, iktisadi teşekkül, ekonomik model, tarım.

Abstract

The establishment, known as Gazi Forest Farm (Gazi Orman Çiftliği) in the early Republican years and Atatürk Forest Farm (Atatürk Orman Çiftliği) in more recent times, is also a large economic enterprise. In this respect, it reflects the Turkish economy and Mustafa Kemal Atatürk's view of the economy in the first years of the Republic. Gazi Forest Farm was built to implement modern agricultural and industrial production models in Türkiye and at the same time to create an economic model for the Republican administration. Considering the land on which it was built, the rehabilitation of the swamp for the start of construction process is an example of the solution to the basic problem faced in many regions of the country during the period. Since the lack of mechanised agriculture was acknowledged as the main problem of agriculture in Türkiye, modern agricultural techniques were used in the farm to set an example. In this context, the use of agricultural tools was tried to be popularized by teaching courses to farmers and villagers. Efforts were made to obtain high yields by improving the seeds in the hands of peasants. The agriculture branch of the establishment carried out trial plantings of hard wheat, winter black and white barley types and rye, as well as clover, maize and beetroot suitable for the harsh climate of Ankara to increase the country's low production capacity in these areas. The animal husbandry branch was divided into five different sections before beginning to produce small and large cattle bred in Türkiye. In this study, the establishment of Gazi Orman Çiftliği, its activities after the world economic depression of 1929 and the economic progress made until 1933 were discussed in the light of archival documents.

Başvuru/Submitted: 20/01/2024**Kabul/Accepted:** 06/05/2024**Yayın/Published:** 25/04/2025**Keywords**

Mustafa Kemal Atatürk, Gazi Forest Farm, economic enterprise, economic model, agriculture.

Makale Bilgileri

Atıf: Tekir, S. (2025). Kuruluştan krize: Gazi Orman Çiftliği ve 1929 ekonomik buhranı (1926-1933). *Selçuk Türkiyat*, 64, 73-91.
Doi: 10.21563/sutad.1420029

Etik Kurul Kararı: Etik Kurul Kararından muaftır.

Katılımcı Rızası: Katılımı yok.

Mali Destek: Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Telif Hakları: Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

Değerlendirme: İki dış hakem / Çift taraflı körleme.

Benzerlik Taraması: Yapıldı – iThenticate.

Etik Beyan: sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com

Lisans: Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.

Article Information

Citation: Tekir, S. (2025). Kuruluştan krize: Gazi Orman Çiftliği ve 1929 ekonomik buhranı (1926-1933). *Selçuk Türkiyat*, 64, 73-91.
Doi: 10.21563/sutad.1420029

Ethics Committee Approval: It is exempt from the Ethics Committee Approval.

Informed Consent: No participants.

Financial Support: The study received no financial support from any institution or project.

Conflict of Interest: No conflict of interest.

Copyrights: The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.

Assessment: Two external referees / Double blind.

Similarity Screening: Checked – iThenticate.

Ethical Statement: selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr

License: Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Bu makalenin yazılış amacı, Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından Ankara'da kurulan, Gazi Orman Çiftliği'nin 1929 ekonomik buhranından önceki ve sonraki faaliyetlerini ele almaktır. Buna bağlı olarak çalışmanın kapsam aralığı 1926-1933 ile sınırlandırılmıştır. Sınırlamanın amacı ekonomik buhranın öncesi ve sonrasındaki durumu ortaya koymak, çiftliğin yönetimin ekonomik krize rağmen gösterdiği performansı anlamaktır. Aynı zamanda bir kurum üzerinden Türkiye Cumhuriyeti ekonomi yönetiminin buhran karşısındaki faaliyetlerine mikro bir bakış açısı kazandırmak hedeflenmiştir. Çiftliğin gelişim süreçleriyle ilgili Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya sunulan raporlar, çalışmanın temel kaynaklarını teşkil etmektedir.

Osmanlı terminolojisinde çiftliğin tanımı; bir çift öküz tarafından sürülen arazi yahut 80 ila 100 dönüm arasında ekilebilir arazileri ifade etmek için kullanılmıştır. Ancak zaman içerisinde değişen şartlara paralel olarak çiftlikler, fiziki büyüklüklerine göre kategorize edilmiştir (Karademir, 2018, s. 16). Bu ifadeden hareketle Osmanlı Devleti'nde nüfusun %80 ila %90'lık kısmı küçük aile arazilerinden geçimini sağlamaktaydı. 1700-1922 yılları arasındaysa tarım yapılan arazi miktarı giderek artmasına rağmen büyük çiftlik sayısı istenilen düzeye çıkarılamamıştı. Büyük çiftliklerin artmasına engel olan başlıca sebepler işgücü azlığı ile sermaye yoksunluğuydu (Quataert, 2004, s. 194-199).

XIX ve XX. yüzyılların gerekliliklerinden olan reformlar kapsamında ekonomik alanda yeni gelir kapılarının açılması şarttı. Bir tarım ülkesi olan Osmanlı Devleti'nde tarımın gelişimi, dünya ekonomisiyle bütünleşmesi süreci birbirine paralel ve bağlantılı bir seyir izledi (Kasaba, 1993, s. 19-23). Tahıl üretiminde mevcut teknoloji ve sulama imkânlarının yetersizliği sebebiyle verim artışı sınırlı kalmıştır. Anadolu'da 19. yüzyılda nüfusun artma eğilimi göstermesi üretimi kısmen arttırmıştır ancak verim ve üretim miktarları beklenen Avrupalı devletlerin üretim rakamlarıyla karşılaştırıldığında istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Bunun yanında, II. Abdülhamid döneminde Anadolu demiryolunun inşası, Ziraat Bankasının köylülere ucuz kredi temin etmesi ve ithal tarım aletlerinin kısmen yaygınlaşması üretimi arttırdığı gibi Orta Anadolu tahılı da dünya piyasalarına girmesini sağladı. Yine bu dönemde Konya Ovası sulama projesi (Kızılkaya & Akay, 2014, s. 107-108) gibi büyük çaplı projelerin yanı sıra bataklıkların kurutulması, nehirlerin ıslahı çalışmaları tarımda verimi arttırdığı gibi ekilebilir arazi miktarını da genişletti.

Tarımsal üretimin artırılması için ilk etapta çiftçiler, yüksek değerli tarım ürünlerinin üretilmesi için teşvik edilmek istenmesine rağmen klasik usullerle üretim yapan köylünün üretimi arttırması mümkün gözüküyordu. Çiftçinin elinde kara saban en yaygın tarım aletiyken organik gübreleme dışında neredeyse hiç gübreleme yapılmıyordu (Keskin, 2010, s. 88-89). Çiftçinin modern tarım usullerine alıştırılmasının yolu eğitimle mümkün olabileceğinden modern tarımın geliştirilebilmesi için 1848'den itibaren ziraat okulları açılmaya başlandı. Açılan ilk okul dört yıl gibi kısa bir sürede kapanmasına rağmen 1881-1892 döneminde dört yeni ziraat okulu daha açıldı. Özel amaçlı ziraat okullarının yanında taşrada da bir takım ziraat okullarının kurulması yoluna gidildi (Çeşme, 2014, s. 42-47). Mekteplerin ülke

geneline yayılması var olan ekonomik şartlar dikkate alındığında mümkün gözüküyordu. Bunun için modern tarım yöntemlerinin çiftçiye daha düşük maliyetlerle öğretilmesi için *numune tarlalarının* kurulmasına karar verildi (Keskin, 2010, s. 91-100). 11 Ekim 1888'de Adana, Sivas, Konya, İzmit, Halep ve Manastır'da numune tarlalarının acilen tesis edilmesi gündeme alınmış, açılacak numune tarlalarında ahırlar, sundurmalar, küçük mandıra ve personel binaları bulunması planlanmıştı (Quataert, 2008, s. 108-109). Numune tarlasının yapılması için 1893'te ilk seçilen şehir Ankara oldu. Uzun uğraşlar sonucunda Ankara Numune Tarlası ve Çoban Mektebi 1898'de açılabilir. Bir yandan tiftik keçileri ıslah edilirken, diğer yandan tarım faaliyetleri yürütülüyor; aynı zamanda da çok sayıda modern tarım aleti de Ankara'da halkla buluşturuluyordu. Fakat bu girişim karşılaştığı sorunlar nedeniyle sürdürülemezince mektep kısmı 1908'de kapatıldı (Keskin, 2010, s. 91-100).

1908'den sonra ülkenin karşı karşıya kaldığı sorunlara uzun süre devam edecek olan savaş dönemi eklendi. 1912'de başlayan Balkan Savaşları, tarımsal üretimi arttırmaya yönelik girişimlerin yeniden hızlandırılmasını sağladı. Bu hızlanmanın temel nedeni üretmeyen devletlerin yok olacağının açıkça görülmesiydi. Maarif Nezareti, hazırladığı talimatnameyle okul bahçelerinde öğrencilere *ziraat tecrübeleri* yaptırılması için girişimlerde bulundu. Kadınlar için, bahçecilik, hayvancılık ve arıcılık gibi konularda kitaplar hazırlandı. 1912 yılında çıkarılan Tedrisat-ı Ziraiyye Nizamnamesi ile tarımın geliştirilmesine yönelik amele mektepleri, çiftlik mektepleri ile Ziraat ve Ameliyat Mektepleri ile Mıntika Ziraat Mekatib-i Aliyyesinin açılması için hazırlıklar yapıldı (Toprak, 2019, s. 385).

Gazi Orman Çiftliği'nin kuruluş sürecine geçmeden önce Ankara'nın zirai faaliyetleriyle ilgili genel bir bakış açısı getirmek gerekiyor. Hububat tarımı için oldukça verimli topraklara sahip Ankara arazisinin %74'ü ekilip dikilebilir arazi özelliği gösteriyordu. Mart-Eylül dönemin tarımsal faaliyet yapılabilen şehirde hububat dışında; üzüm, şeker pancarı, pamuk, mercimek, soğan, ayçiçeği ve sarımsak tarımı yapılıyordu. Osmanlı'nın son dönemlerinde Ankara tarımının karşı karşıya kaldığı temel sorun üretilen ürünlerin diğer bölgelere sevk edilememesi yahut sevkiyatta yaşanan sıkıntılardı. 1892'de demiryolunun Ankara'ya ulaşmasıyla birlikte bu sorun ortadan kalktı. Aynı zamanda demiryolunun gelmesiyle şehrin tarımsal üretiminde %50 artış kaydedildi (Altındaş, 2021, s. 963-969). Gerek ülke genelinde gerekse de Ankara halkının tarımsal üretimdeki tecrübeleri on yıl devam eden savaş evresinde çok sayıda nedene bağlı olarak kesintiye uğradı. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Paşa tarafından tarımda yeniden modernleşme hamlesi ise 1925'te yine Ankara'da açılacak Gazi Orman Çiftliği ile gündeme geldi.

Gazi Orman Çiftliği'nin Kuruluşu ve İlk Faaliyetleri

Gazi Mustafa Kemal Paşa, ekonomiye temel yaklaşımında, sanayileşmenin zorunluluğunu kabul ederken tarımın ihmal edilmemesi gerektiğine inanıyordu. Sanayileşen ancak tarım faaliyetlerini de sürdüren bir toplum ortaya çıkarmak için köylünün desteklenmesi gerekiyordu. Bunun için öncelikli olarak Osmanlı Devleti'nden miras kalan aşar vergisi 1925 yılında kaldırıldı. Devlet gelirlerinin neredeyse %25'ini oluşturan bu vergi gelirinden vazgeçmek oldukça önemli bir adımdı

(Ülken, 1981, s. 243). Bu adımla birlikte tarımı vergilendiren yaklaşım Türkiye’de sona erdi. Toprağa bağlılığın artırılabilmesi için atılan bir başka adım ise özel mülkiyet hukukunun geliştirilmesi oldu. 1923’ü takip eden on yıllık süreçte devlete ait olan 711 bin hektarlık arazi topraksız köylü ve çiftçiye dağıtıldı (Kepenek & Yentürk, 2001, s. 42). Fakat sorunlar bunlarla sınırlı değildi. Türkiye’nin tarım üretimde karşı karşıya kaldığı en önemli sorunlardan birisi ülkenin bölgeleri arasında var olan çarpıcı farklılıklardı. İklim, topoğrafya, toprak özellikleri, ulaşım olanakları, mülkiyet ve kültürel farklılıklar üretimi doğrudan etkiliyordu (Tezel, 2015, s. 401-402).

Erken Cumhuriyet yıllarında Türkiye, uzun savaş yıllarının en büyük olumsuzluklarından birisi olan yetersiz nüfus sorunuyla karşı karşıyaydı. 1924’te Türkiye nüfusunun 13 milyon olduğu tahmin ediliyordu. On yıl öncesiyle karşılaştırıldığında nüfus %25 azalmıştı. Bunun üçte ikisi ölüm kaynaklıyken ülkedeki eşlerini kaybetmiş kadın nüfusunda ciddi artış söz konusuydu. Savaşların nüfus üzerindeki sebep olduğu trajik yıkım tarım üretimini doğrudan etkiliyordu. Erkek nüfusun azlığı ve makineli tarımın yetersizliği ülkenin temel ekonomik faaliyet sahasına da olumsuz tesir ediyordu (Owen & Pamuk, 2002, s. 20). Nüfusun azlığı tarımsal üretimin artışının karşısındaki en büyük engeldi. Millî Mücadele’den yeni çıkmış olması ve teknik yetersizlikler makineli tarımın önünde bir engel teşkil ederken, yeterli insan gücünün de olmaması tarımsal verimliliğin önündeki önemli sorunlardan biri haline gelmişti. Anadolu’daki tarımsal verimliliğin artması noktasında silahaltındaki askerlere dahi tarım dersleri verildiği hatta köylüğü eğitmek için tarım okulları açılmaya başlamıştı. Konuyla bağlantılı olarak Glasneck, kısa zamanda devletin toprak üzerinde önemli ıslahatlar gerçekleştirerek kısa sürede ülkenin hububat ithal eden konumdan ihraç eden ülkeler seviyesine yükseldiğini vurgular (Ülken, 1981, s. 243-244). 1927’de ülkenin genel durumunun görülüp tahlil edilebilmesi için Belçikalı bir uzmanın başkanlığında tarım, nüfus ve sanayii genel sayımı yapıldı (Çavdar, 2013, s. 340). Tüm ülkedeki toplam arazinin %32’si ekilebilir durumdayken bu miktarın yalnızca %4.86’sı ekilmişti. Nüfus yoğunluğu ile kullanılan tarım teknolojilerinin yetersizliği ekilebilir arazi miktarının düşük kalmasına neden olmuştu. Bunun yanında ülke nüfusunun %81.6’sının yani 4.3 milyonun mesleğinin tarım sektörüyle ilintili olması büyük tezatlıklardan birisiydi (Tekeli & İlkin, 1997, s. 36-37).

Cumhuriyetin ilk yıllarında ekonomik istikrar tam olarak sağlanamıyordu. Ekonomistlere göre bunun sebebi *kuru tarım tekniği* ile ilkel koşullarda üretilen tohumlardan doğa şartlarına göre verim elde edilmesi ve buna bağlı olarak yıllık rekoltenin değişiminden kaynaklanıyordu. Bu yıllarda karşılaşılan bir diğer sorun da dünyada tarım ürünlerine olan talebin her geçen gün azalmasıydı (Kazgan, 2005, s. 34).

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında ekonomik ve tarımsal üretim açısından ülkenin karşı karşıya kaldığı manzara böyleyken; 1925’te bir grup ziraat uzmanıyla görüşen Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa onlara ağaçsız ve çorak Ankara’nın içerisinde büyük bir çiftlik kurmak istediğini söylemişti. Yapılan bu görüşmenin ardından çiftliğin kurulabileceği uygun yerin bulunması için gerekli

emirler Mustafa Kemal Paşa tarafından verilirken, grup içerisinde yer alan bir ziraatçı yıllar sonra yaşananları şöyle anlatmıştı:

“Çiftlik yeri için uzun boylu dolaşmaya ve Ankara’nın çevresinde başka başka tabiat hususiyetleri aramaya lüzum görmemiştik. Sebep basitti. Kırak bir bozkırın ortasında bir orta çağ şehri, ağaç yok, su yok, hiçbir şey yok. Böyle bir noktada hazırlanmış ve müsait şartlar taşıyan yerler nasıl bulunabilir? Ankara’nın çevresinde çiftlik olacak bir yer ararken, en az bugünkü çiftlik yeri üzerinde durmuştuk. Burası tabiatın hiç cömert davranmadığı, bakımsız, hastalıklı, sarı ve insanı bakarken bedbin eden bir halde idi. İçinden şimendifer geçen geniş arazinin bataklık yerlerinde şehrin hayatını zehirleyen ve etrafta yaşayanları kendi gibi renksiz ve hasta yapan sazlıklar, birer sıtma kaynağı halindeydi... Burada medeniyetin ve insanın olarak yalnız bir demiryolu ince bir şerit halinde uzanıyordu.” (Atatürk Çiftlikleri, 1939, s. 11)

Uzmanlar tarafından yapılan değerlendirmeler ve yer tespiti çalışmaları sonrasında Gazi’ye konuyla ilgili uzun bir mütalaa verildi. Yapılan çalışma neticesinde sonuç olumu çıkmamış, Ankara’da istenilen seviyede bir çiftlik kurulacak arazi tespit edilememişti. Gazi, eliyle çiftliğin sonradan kurulacağı araziye göstererek şöyle dedi:

“İşte istediğimiz yer böyle olmalıdır. Ankara’nın kenarında hem bataklık hem çorak hem de fena yer. Bunu biz ıslah etmezsek kim gelip ıslah edecek?” (Hakimiyeti Milliye, 25 Mayıs 1933)

Ankara’da kurulmak istenilen çiftliğin rakımı yaklaşık 950 metreydi. Bunun yanında etrafı sıra dağlarla çevrili ve sert karasal iklim özellikleri görülen Ankara’da adeta çölün ortasında bir vaha yaratılmak isteniyordu. Arazinin etrafından geçen çok sayıdaki dere yıllar içerisinde yaşanan taşkınlarla arazi yapısını bozmuştu. Ciddi bir ıslah çalışması yapılmadan verim elde edilmesi neredeyse imkânsız gözükmeyle birlikte toprakta yapılan tetkikler de bu durumu doğrular mahiyetteydi. Çorak toprak parçaları üzerinde tuz sahaları damarlar halinde görülüyordu. Toprakta normalin oldukça üstü miktarlarda sodyum türevleri ve klor tespit edilmişti. Çiftlik arazisi seçildikten sonra davet edilen yerli ve yabancı uzmanların birçoğu arazi üzerinde zirai faaliyet yapamayacağını, bir kısmı ise uzun mücadeleyle bunun mümkün olabileceğini söylemişlerdi. Ancak Mustafa Kemal Paşa sonunda başarıya ulaşılacağına olan inancından bir an önce çalışmalara başlanması emrini verdi (Atatürk Çiftlikleri, 1939, s. 12-14). Toprak testleri sonrasında azotiyeti sut, kibritiyeti amonyak, nitrofoska tipinde gübrelerin kullanılmasıyla arazide zaman içerisinde verim elde etme imkânı olduğu anlaşıldı. Bunun dışında arazilerde hayvan yatırmak veyahut hayvansal gübre kullanılması da öneriler arasındaydı (Gazi Orman Çiftliği 5 Mayıs 1925-5 Mayıs 1930, 1930, s. 20-21).

5 Mayıs 1925 günü iki adet Fordson marka traktörle Gazi Orman Çiftliği’nde faaliyetlere başlandı. Takip eden yıllarda çiftliğin kuruluş yıldönümü Mustafa Kemal Paşa’nın da katıldığı törenlerle her yıl kutlandı (Servetifûnun, 1 Haziran 1933). Çiftlik, yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin geleceğe bakan hedeflerine paralel beklentilerle kurulmuştu. Bu amaçlar şu şekilde sıralanabilir;

- 1- Makineli tarımın geliştirilmesi ve halkın teşvik edilmesi,
- 2- Türkiye'nin istisnasız her yanında özelliğini yitirmiş olan tohumlukların ıslah edilmesi,
- 3- Hasadın zamanında yapılamaması nedeniyle bir kısım ekinlerin zayi olmasının önüne geçmek için makineli tarımın faydalarını göstermek,
- 4- At, büyükbaş, küçükbaş ve kümes hayvanlarının ıslah edilerek kârlı bir zirai yaşama kapı aralamak,
- 5- Konservecilik geliştirilmesi,
- 6- Sebzeçilik ve meyveciliğin geliştirilmesi,
- 7- Fidanlıklarda kaliteli fidanlar yetiştirmek,
- 8- Ziraat makinesi imal eden ustalar ile tamirciler yetiştirmek,
- 9- Konulan sermaye ile büyük kâr elde edildiğini toprak sahiplerine göstererek işlenmeyen toprakların işlenmesinin sağlanması (Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Ankara Çiftlikleri, 1926, s. 4-5).

Gazi Orman Çiftliği yukarıda dokuz maddede sıralanan amaçlarına ulaşmak üzere Orman, Balgat, Yağmurbaba, Macun, Güvercinlik, Ahimesud adlarıyla bilinen altı çiftliğin birleştirilmesiyle 80.000 dönüm arazi üzerinde tesis edildi. Çiftlik arazisinin üzerindeki binalara ek olarak hızlı bir inşaa faaliyetine girilerek yeni yapılar inşa edildi. Su tesisatı elden geçirilerek modern bir görünüm kazandırılırken, (Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Ankara Çiftlikleri, 1926, s. 4-5) çiftlik arazisinin daha fazla genişletilmesine de bu sırada karar verildi. Modern bir çiftlik için daha fazla araziye ihtiyaç vardı. Ankara çevresinde uzun yıllar önce terk edilmiş geniş arazilerin sahipleri bu toprakları işleyemeyecek durumdaydılar. Söz konusu arazilerin sahipleri Gazi Orman Çiftliği yetkililerince değerinin oldukça üzerinde fiyatlara arazilerin alındığını öğrenince, arazilerini gönüllü olarak Gazi Orman Çiftliği kurumuna satmaya başlamışlardır. Bu satın alımlar neticesinde kısa zaman zarfında çiftliğin toplam arazisi 102.000 dönüme ulaştı. Ayrıca bu örnek proje yalnızca Ankara'ya özgü olarak kalmamış, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın talimat ve girişimleriyle Yalova, Tarsus, Silifke ve Dört Yol'da da benzer çiftlikler kurulmuştu (Atatürk Çiftlikleri, 1939, s. 25-26). Takip eden yıllarda çiftlik arazilerinin miktarı önemli ölçüde artmıştır. Tapu sicil kayıtlarında Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın bu arazileri bizzat bedellini ödeyerek satın aldığı görülmektedir (Öztoprak, 2006, s. 17-28).

Gazi Orman Çiftliği, ülkede tarımına örnek teşkil edeceğinden modern tarım aletlerinin kullanımına kuruluşunun ilk gününden itibaren özel önem verildi. Her biri 20 beygir gücünde ve günlük 12 dönüm arazi sürebilen 13 Fordson traktör, 5 adet 80 beygir gücünde günde 30 ila 45 dönüm arazi süren Hanomag traktör, 8 adet Oliver pulluk, 2 adet Oliver ikili pulluk ilk etapta çiftliğe kazandırıldı. Bunların dışında Oliver ve John Dere marka çok sayıda farklı ekipman da çiftlik bünyesine katıldı (Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Ankara Çiftlikleri, 1926, s. 4-5).

Literatürde çiftliklerden Atatürk Orman Çiftliği adıyla da söz edilmektedir. Çalışmaya konu dönem içerisinde Gazi Orman Çiftliği adı kullanılmış olup, 24 Mart

1950 tarih ve 5659 sayılı kanun ile çiftliklerin idaresinde değişikliğe gidilirken ismi Atatürk Orman Çiftliği olarak değiştirilmiştir (Resmî Gazete, 1 Nisan 1950).

Çiftliğin Faaliyetlere Başlaması

1925 yılında, ilk etapta hazırlanan 14.000 dönümlük araziye başta buğday olmak üzere çeşitli hububat ekimi yapıldı. Nadas işlemlerinde geç kalınmasına rağmen, ilk yılın ekimlerinden 62.000 lira kâr elde edildi. İlginçtir ki, takip eden yıllarda bu kadar geniş arazi bir daha ekilemedi; ortalama ekim alanı ise 6.000 ila 8.000 dönüm arasında değişiklik gösterdi. Arazilerin genişliği, bilinçli ve modern sulama tekniklerinin kullanılmasını da zorunlu kılıyordu. Zaten topraktan bol verim almanın yolu toprağı ıslah etmekten geçtiğini bilen çiftlik idaresi, yetersiz mineral ve elementleri gübreleme usulüyle toprağı vermek için çalışmalarına daha ilk yıllarda başlamıştı (Atatürk Çiftlikleri, 1939, s. 24-27). Bu bağlamda yapılan çalışmada 1929 ekonomik buhranı merkeze alındığından, çalışmanın sınırlılığı kapsamında bu tarihin biraz öncesi ve biraz sonrasındaki rakamlar dikkate alındı. Aşağıdaki tabloda 1926-1933 yılları arasında çiftlikte üretilen hububat miktarı kilogram bazında gösterilmiştir.

Tablo 1. 1926-1933 yıllarında Gazi Orman Çiftliği'nde Hububat Üretimi (Atatürk Çiftlikleri, 1939, s. 34)

Yıl	Buğday	Arpa	Yulaf	Çavdar	Kaplıca	Kuru mısır
1926	701.498	8.678	6.450	-	-	2.537
1927	104.278	-	2.600	-	-	12.447
1928	210.001	29.595	600	-	-	1.151
1929	707.353	142.911	14.646	5.705	7.047	-
1930	350.130	72.811	6.253	23.719	1.907	3.350
1931	517.717	102.245	78.268	95.390	28.291	3.000
1932	172.145	33.566	90.234	7.450	8.566	-
1933	412.235	92.869	70.351	7.665	1.692	-

1 numaralı tablo incelendiğinde buğday üretiminde anlamlı bir artış ya da azalışın yıllara göre açıklanamayacağı görülmektedir. Rakamlar arasındaki uçurumun sebebi yıllara göre ekilen arazinin miktarındaki değişimdir. Aynı zamanda kuru tip tarımda uygulanan yöntemlere bağlı olarak da değişimler görülmüştür. Arpa üretiminde anlamlı bir artış söz konusuysen özellikle 1929'da tüm ürün gruplarında olduğu gibi azalış söz konusudur. Bunun sebebi daha önce açıklandığı üzere tarım ürünlerinin fiyatındaki trajik ve beklenmeyen miktarlardaki düşüşlerdir. Mısır üretiminin deneme ekimlerinde fazla miktarlarda ürün ekilmiş sonraki yıllarda rekolteye bağlı olarak ekim miktarları azaltılmıştır. Düşüşlerdeki bir başka sebep ise kurak geçen ekim sezonlarıdır. Özellikle Orta Anadolu'da 1927 ve 1928 yıllarında yaşanan kuraklık, üretim miktarlarındaki düşüşün ana nedenidir. Ekim ve bitkinin gelişim dönemlerinin kurak geçmesi üretim miktarlarını doğrudan etkilemiştir.

Gazi Orman Çiftliği ilk yıldan itibaren öz sermayesiyle çalışmış; dışardan sermaye girişine çok az ihtiyaç duymuştur. Kurulduğu yıldan itibaren incelenen ve aşağıdaki tabloda gösterilen dönemlerde yalnızca bir yıl zarar ettiği, takip eden yılları 1929 ekonomik buhranına rağmen kâr ile kapatmayı başardığı görülmektedir.

Tablo 2. *Gazi Orman Çiftliği'nin Kâr-Zarar Verileri (Atatürk Çiftlikleri, 1939, s. 86)*

Yıl	Lira	Kâr/Zarar
1926	50.768	Kâr
1927	64.301	Zarar
1928	30.358	Kâr
1929	40.057	Kâr
1930	16.266	Kâr
1931	37.217	Kâr
1932	46.682	Kâr
1933	46.682	Kâr
1934	62.292	Kâr

2 numaralı tablo incelendiğinde Gazi Orman Çiftliği iktisadi işletmesinin 1927 yılı dışında ekonomik dönemleri kârlılıkla kapattığı görülmektedir. 1927'de elde edilen ürün miktarı ile harcanan para arasındaki makas zararla dönemin kapatılmasına neden olmuştur. 1929 yılı buhran yılı olarak anılmasına rağmen kârla kapatılmış fakat buhranın etkileri 1930'da daha fazla hissedildiğinden kâr miktarı diğer yıllara nazaran görece azalmıştır.

1929 Ekonomik Buhranı ve Alınan Tedbirler

Gazi Orman Çiftliği iktisadi işletmesi ilk kuruluşunu takip eden yıllarda piyasalarda işlerin yolunda gitmesine rağmen aldığı yerinde kararlarla ziraat mahsullerinin satışından önemli miktarda kâr elde etmeyi başarırken, kuruluşunu takip eden üç yılda toprak mahsulleri çiftliğin ekonomik faaliyetlerinin temelini oluşturmuştu. Fakat Ekim 1929'da tüm dünyayla birlikte Türkiye'yi de derinden etkileyen ekonomik buhran, Gazi Orman Çiftliği'nin ekonomik faaliyetleri açısından bir dönüm noktası oldu. Krizle birlikte tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de tarım ürünleri fiyatları büyük gerileme gösterdi. Buğdayın kilogram fiyatı 18-20 kuruştan 3 kuruşlara kadar geri çekilmişti. Bu durumla mücadele edilmesi için çiftlikte birtakım tedbirler alındı:

- 1- Üretim maliyetlerini azaltmak için benzinli motorla çalışan zirai aletler daha verimli olan dizel motorlu olanlarla değiştirildi.
- 2- Ziraat mahsullerinin ham olarak değil işlenerek satılmasına karar verildi. Kıymetlendirilen ürünlerin daha pahalıya satılarak kâr oranı artırılmak istendi.
- 3- Üretimin ağırlık noktasını oluşturan zirai ürünler ikinci plana çekilirken bunun yerini hayvancılık mahsulleri ve zirai tarım araçları aldı.
- 4- Çiftlik bünyesinde süt, tereyağı, peynir, unlu mamuller, şarap, bira gibi ticari getirisi yüksek ürünlerin üretimine yönelmeye başlandı.
- 5- Çiftlik ürünlerinin satışı için yeni bir organizasyona girildi. Bunun için araçlar ortadan kaldırılarak son kullanıcıyla doğrudan muhatap olunmaya başlandı.

Yukarıda sayılan önlemler çerçevesinde Gazi Orman Çiftliği'nin 1929 ekonomik buhranından nispeten güçlenerek çıktığını söylemek yanlış bir ifade olmayacaktır.

Burada iktisadi koşullar çok iyi gözlemlenirken zamanında yapılan hamlelerle de başarı sağlandı. Buhran sırasında alınan yerinde tedbirlerle Gazi Orman Çiftliği, müteakip yıllarda Ankara'nın gıda ihtiyacını karşılayan; bira, soda, süt ve yoğurt üretimleri yapan bir sanayi kompleksine dönüştü.

Burada zikredilmesi gereken bir başka husus ise başkent oluşundan itibaren günden güne nüfusu artan Ankara'dır. Gazi Orman Çiftliği işletmesi bu durumdan kârlı çıkmış; artan tüketime, ürettiği ürün çeşidini artırarak cevap vermiş bu şekilde ekonomik olarak güçlenmiştir.

1929 Ekonomik Buhranından Sonra Yaşananlar

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, Gazi Orman Çiftliği'nin gelişim süreçleriyle yakından ilgileniyordu. Bunun için her türlü teknolojik gelişmenin yanı sıra, yerli ve yabancı uzmanların çiftlik bünyesinde görev yapmasını da özel olarak destekliyordu. Sözü edilen uzmanlardan birisi de ekonomik buhranı müteakip 1931'de Ankara'ya davet edilen Macar Uzman János György'dir. János György'nin kızı Klara Devai'nin anıları; çiftlikteki değişimi yansıtmaları açısından önemlidir. Klara Devai, Ankara'da bulunduğu süreçte çiftliğin gelişmesine paralel olarak Ankara'nın da yeşillenip gittikçe güzelleştiğini, tüm fabrikaların açıldığını, çiftlikte ziraat faaliyetlerinin her kolunun yapıldığını, farklı ülkelerden davet edilen mühendis ve işçiler vasıtasıyla çiftliğin, modern bir müesseseye dönüştüğünü aktarmaktadır (Çolak, 2005, s. 939).

Ziraat Şubesinin Faaliyetleri

Ziraat Şubesi, ülke genelinde yaygınlaştırılması hedeflenen ve tarımsal verimliliği arttırmaya yönelik faaliyetlerini sürdürüyordu. Bunun için sert buğdaylar, kışlık siyah ve beyaz arpalar, çavdar ve kaplıca tipi hububatlar modern tarım araçları olan mibzer ve pulluklar kullanılarak ekilmişti. Yazlık beyaz ve yumuşak buğday, pancar, kuş yemi, yonca, mısır ve bostan ürünleri ise türün dayanıklılıkları dikkate alınarak şubattan nisan sonuna kadar olan zaman diliminde ekiliyordu. Modern tarım yöntemlerinin en önemlisinin zamanında ve yeterince sulamadan geçtiği ise aşikârdı. Bunun için yağmur mevsimlerine dikkat edilerek ihtiyaç oranında sulama yapılıyordu (CBA, 010238771/901094).

Tarımda traktörün yeri gün geçtikçe güçleniyor, vazgeçilmez bir makine haline geliyordu. Fakat 1929 ekonomik buhranı tüm dünyayla birlikte Türkiye ve Gazi Orman Çiftliği'nde derinden etkilemişti. Bunun için benzinle çalışan traktörler mazotlu olanlarla değiştirildi. Bu değişiklikle ekonomik anlamda ciddi kâr edildi. 1929'u müteakip dünyada olduğu gibi Türkiye'de de hububat fiyatları baş döndürücü şekilde azalıyordu. Çiftlikte sıkı tedbirler alınarak bu durumla başa çıkılmaya çalışıldı (CBA, 010238771/901094).

Hayvan Şubesi

Çiftlik bünyesinde yer alan Hayvan Şubesi, beş alt bölümde tasnif edilmişti. Bunlardan birincisi olan koyun şubesi çiftlik müessesesinin en kârlı şubesiydi. Kıvırcık, merinos, karakul ve tiftik alt türünde özel şubeler de oluşturulmuştu. Kıvırcık, en fazla beslenen ve en çok kâr getiren koyun türüydü. Koyunculuk şubesinin bu türe dayandığı dahi söylenebilirdi. Yıllık olarak seçilen damızlıklarla şubedeki hayvanlar

sürekli ıslah edildiği gibi sayı da artırılıyordu. 1930-31 devresinde yaşanan koyunlar şube kadrosunda çıkartılırken genç olanlar sürüye ilave edilmişti (CBA, 010238771/901094).

Koyunculuk şubesindeki türlerden bir diğeri ise merinostu ve ıslahı iki yoldan yürütülüyordu; saf merinos ve melez merinos. Dişi kıvırcıklarla saf kan erkek merinoslar eşleştirilerek melez merinoslar elde edilmişti. 1931 yılı itibariyle üç yıldır ıslahına başlanmış olan türün ticari anlamda en kâr getireni ise melez merinoslardı. Melez merinosların yünleri Türkiye'deki millî fabrikalar tarafından çok rağbet görüyordu. Ayrıca bu türün eti tıpkı kıvırcık koyun gibi piyasada rağbet görmesinin yanında kıvırcık miktarında da süt veriyordu. Saf merinosların iklime uyum sağlamaları ise üç yıllık yoğun çabayla mümkün olabiliyordu (CBA, 010238771/901094).

Çiftliğin kuruluşunun ilk yıllarında Karakul türündeki koyunlarda tıpkı merinoslarda olduğu gibi saf ve melez olarak iki tipte çoğaltıldı. Bu süre zarfında melezlenen türün on üç yavrusundan yalnızca birisi ölmüştü. 1929'da Sovyet Rusya'dan getirilen türün erkekleri kıvırcık ve Karaman türündeki koyunlara katılmış doğan melez türdeki kuzuların çok hızlı surette büyüdükleri gözlemlenmişti. Bunun üzerine 1930 sonbaharında melez dişilere saf ve melez karakullar katıldı. Bu haliyle hem saf hem de 3/2 kanlı karakul üretimine başlanmış ayrıca tiftik keçisi üretimine ve ıslahına da devam edilmiştir (CBA, 010238771/901094). Aşağıdaki tabloda, incelenen döneme ait koyun miktarlarındaki artış net bir şekilde gözlemlenmektedir:

Tablo 3. 1926-1933 yılları arasındaki koyun miktarı (Atatürk Çiftlikleri, 1939, s. 44)

Yıl	Damızlık Koyun	Sağmal Koyun	Saf Erkek Karakul	Saf Dişi Karakul	Melez Karakul
1926	4.503	3.490	-	-	-
1927	5.112	3.040	-	-	-
1928	5.402	3.785	-	-	-
1929	5.727	3.901	10	-	-
1930	6.281	4.523	6	20	75
1931	6.367	4.453	9	16	91
1932	7.405	4.865	27	17	112
1933	7.230	5.163	31	23	304

İnekçilik şubesinde ise iki tür üzerine yoğunlaşmıştı; mera ve ahır inekçiliği. Çiftliğin kurulduğu tarihten itibaren her yıl en iyileri seçilerek cinsleri ıslah edilen mera inekleri, 1931 itibariyle istenilen verimi verecek seviyeye geldi. Burada yemin seçiminde gösterilen özenin sonuca ulaşma noktasında önemli olduğu ise bilinmekteydi. Ahır inekçiliğinin ıslahına ise 1929'da başlandı. İstanbul'dan satın alınan ineklerle sayı çoğaltılırken Silifke'den gönderilen bir Halep türü boğa ve inekle ahır inekçiliğinde ilerleme kaydedilmiştir. 1931'de Amerika'dan getirilen kıymetli iki ırktan dört inek ve iki boğayla çiftliğin ahır inekçiliği Türkiye'de ulaşılmak istenilen ıslah türler konusunda önemli bir mesafe kat etti (CBA, 010238771/901094). Çiftlikteki sığır miktarının aşağıdaki tablo incelendiğinde anlamlı şekilde arttığı görülmektedir.

Tablo 4. 1926-1933 yılları arasındaki sığır miktarı (Atatürk Çiftlikleri, 1939, s. 52)

Yıl	Kara Sığır	Sağmal Sığır
1926	22	10
1927	41	13
1928	35	15
1929	36	26
1930	50	37
1931	78	30
1932	52	35
1933	65	43

Atçılık şubesinde at ıslahı için önemli çalışmalar yapılmış ve 1926 yılından beri ıslah ve çoğaltılmasına devam edilen Nonius atlarından istenilen verim alınmaya çalışılmıştır (CBA, 010238771/901094).

Tavukçuluk faaliyetlerine ise 1930'da çizilen program dâhilinde başlandı. Yeni kümesler inşa edildiği gibi iki kuluçka makinesiyle bu alanda gerekli alet edevatın alımı yapılmış, Legorn, Faverolles, Wyandotte ve Rodayland tavuk cinsleri üzerinde çoğaltma faaliyetlerine geçilmiştir. Kısa süre içerisinde ülkedeki tavuk türlerinin ıslahı için gerekli ilerleme kaydedilmeye başladı (CBA, 010238771/901094).

Arıcılık şubesinin faaliyetlerine de program dâhilinde devam edilirken, kovan sayısının artırılmasına çalışılıyordu. Elde edilen oğullarla sayı otuza çıkarılmış, sonuçlarla hedefler karşılaştırıldığında ciddi anlamda ilerleme sağlandığı görülmüyordu (CBA, 010238771/901094).

Çiftlik içerisinde ayrıca staj görmekte olan yüksek ziraat mektebi öğrencilerinin tatbik etmeleri maksadıyla Bursa'dan temin edilen ipek böceği tohumundan 38 günde gayet verimli kozalar elde edilmiş, sözü edilen kozalardan öğrencilere uygulama yaptırılmıştı. Ayrıca yüksek rakımlı yerlerde ipek böcekçiliğinin kârlı bir kazanç kapısı olacağı sonucuna varılmıştı (CBA, 010238771/901094). Aşağıdaki tabloda ise çalışmanın konu aralığı içerisinde çiftlikteki yün üretim miktarı görülmektedir. Koyun sayısının artışı, yünün kilogram cinsinden üretiminde anlamlı bir artış sağlamazken, yıllara göre değişen miktarlarda yün elde edildiği görülmektedir.

Tablo 5. 1926-1933 yıllarında üretilen yün miktarı (Atatürk Çiftlikleri, 1939, s. 45)

Yıl	Yün
1926	7.862
1927	6.050
1928	4.244
1929	6.946
1930	8.292
1931	7.151
1932	7.540
1933	9.220

Bağcılık

Çiftliğin temel gayelerinden olan ağaçlar konusunda hız kesmeden bir çalışma takvimi uygulanıyordu. Bunun yanında mevcut bağlara ilave olarak 20.000 adet Amerikan asması dikilmiştir. 1929'da dikilen Amerikan asma fidanları üzerine yemeklik ve şaraplık üzüm cinsleri aşılanırken 1931'de bu asmalardan mahsul toplandı. 1932 yılı için 40.000 asma fidanının toprakla buluşturulması için yeni bağ yeri hazırlanmış, mevcut bağların tımar ve ıslahına gayret edilmişti. Elde edilen üzümlerin bir kısmı yemeklik için diğer bir kısmı ise şarap yapılmak üzere ayrılıyordu (CBA, 010238771/901094). Aşağıdaki tabloda, incelenen döneme ait çiftlikte üretilen üzümlerden elde edilen şarap miktarı görülmektedir. Tablo incelendiğinde dikilen asma sayısına paralel olarak üretilen şarap miktarının arttığı görülür.

Tablo 6. 1931-1934 yıllarında üretilen şarap miktarı (Atatürk Çiftlikleri, 1939, s. 59)

Yıl	Şarap/Litre
1931	2.591
1932	7.734
1933	25.723
1934	46.261

Aynı dönem içerisinde meyve bahçelerindeki yabancı ağaçlar üzerinde aşılama faaliyetlerine hız kesmeden devam ediliyordu. Bu ağaçların türlerine uyacak şekilde vişne, kiraz, elma ve dut aşıları yapıldı. Bu arada park alanının genişletilmesi için de yoğun çaba sarf edilirken yeni alanlar açılmış, yeni yeme-içme mekânları faaliyete geçirilmiştir. Tesisin etrafı çitlerle çevrilmiş, Ankara'ya bir mesire alanı kazandırılmıştır. Sözü edilen mesire alanı dönem itibarı ile Ankara'da tek olma özelliğini uzun yıllar taşımıştır. Çiftliğin adındaki *orman* ifadesinin hakkını vermek maksadıyla Karadeniz adı verilen bölgede çok miktarda ağaç dikimi yapıldı (CBA, 010238771/901094). Basına yansıyan haberler kısa sürede çiftlik ve çevresinin Ankara halkının en gözde mekânlarından birisi haline geldiğini göstermektedir (Akşam, 17 Haziran 1929).

Atölye Şubesi

Türkiye'de makineli tarımın geliştirilmesi için mikro ölçekte Gazi Orman Çiftliği'nde çalışmalar yapılıyordu. Buna bağlı olarak kurulan atölye, her geçen sene daha da gelişerek küçük bir fabrika görünümüne kavuşturulmuştur. 60 metre genişliğinde zirai alet hangarı da tamamen fabrikaya tahsis edilirken; pulluk tesviye hanesi, marangozhane, teneke, tel ve umumi tamirat daireleriyle garaj ve hangar inşası yapıldı. Bunun dışında Avrupa'dan 16.000 Türk lirası değerinde fabrika makinesi siparişi verilirken, yeni şubelerin kurulması için alımlar da devam etmiştir. Makineleşmeyle ilgili bu gelişmeler yaşanırken atölyelerin gelecekte *Çiftlik Fabrikası* adını alması düşünülüyordu. Bunun için atölye tamamen elektrik sistemiyle donatıldı. 1929-30 buhran döneminde alınan makinelerinin tamamının kurulumları da tamamlanmıştı (CBA, 010238771/901094).

1930 yılında gazetelere Gazi Orman Çiftliği işletmelerinde imal edilen pulluklarla ilgili çarpıcı manşetler atılmıştı. Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde şöyle diyordu:

“Karasabanları yakacak gün geldi. Cumhuriyet, Türk çiftçisinin zorlu pazusuna demir pulluklar verecek. Pulluğu kendimiz yapmalıyız. Gazi Çiftliği’ndeki atölye, küçük fabrika halini aldı.” (Hakimiyeti Milliye, 6 Eylül 1930)

1931 yılı itibarıyla gelinen son noktada zirai aletlerin imalatına başlanılmıştı. Ankara vilayetinin ihtiyacı olan iki pulluğun imalatına girildi. Ayrıca Elâzığ, Maraş, Antep, İstanbul, Zonguldak ve Kastamonu vilayetleriyle diğer bazı vilayetlerden siparişler alınıyordu (CBA, 010238771/901094).

Sütçülük

Çiftliğin kuruluşuyla birlikte ekonomik getirisinin yüksek olması hasebiyle sütçülüğe hemen başlanmıştır. 1931’e gelindiğinde sütçülük şubesinin faaliyetleri büyük oranda artmıştı. Süthanedeki eksikliği hissedilen aletlerin alımları yapılırken çiftlikte üretilen sütlerin pastörize edilerek piyasada satılması sağlandı. Türkiye tarihinde ilk kez fenni sütçülük Gazi Orman Çiftliği’nde yapılmaya başlandı. Modern aletlerle imal edilen tereyağları ise büyük beğeni topladı. Süthane kısmı dünya standartlarına faaliyet göstermeye başlayınca vilayetlerden yoğun talep gelmeye başladı. Farklı şehirlerden gelen gençler fenni sütçülüğün iktisadi usullerini öğrenmeye başladı. Staj yapmanın şartı ise lise mezunu olmaktı (CBA, 010238771/901094).

Tablo 7. 1931-1933 yıllarında üretilen süt miktarı (Atatürk Çiftlikleri, 1939, s. 71)

Yıl	Süt/Litre
1931	46.443
1932	61.414
1933	62.182

Silivri yoğurtçuluğu, uzun yıllardır mart ayında başlayıp eylül ayına kadar devam ederdi. 1930-31 devresinde de aynı tarihlerde Silivri yoğurtçuluğu faaliyeti yapılmıştır. İki büyük sürü koyun meraya gönderilmeyerek sütlerinin yoğurt yapılması için merkezde bırakıldılar. Buradaki amaç Başkent Ankara’nın İstanbul, İzmir ve Bursa’dan çok pahalıya yoğurt almasının önüne geçmektir. Süt ve süt ürünleri özelinde yapılan girişimler başta Ankara halkı olmak üzere Anadolu’nun pek çok yerinde halkın ucuz, sağlıklı, lezzetli ve temiz gıdaya ulaşmasına imkân vermiştir (CBA, 010238771/901094). Gazi Orman Çiftliği’nin halkı faaliyetlerinin paydaşı haline getirmiş olması uzun yıllar sürecek olan ekonomik etkileşime de kapı aralamıştır. Aşağıdaki tabloda bu dönemde üretilen yoğurt miktarı görülmektedir.

Tablo 8. 1931-1933 yıllarında üretilen yoğurt miktarı (Atatürk Çiftlikleri, 1939, s. 72)

Yıl	Yoğurt/Kg
1931	82.392
1932	95.652
1933	117.638

Çiftliğin süt ve süt ürünlerinin artırılması için koyunlar her yıl Gazi Yaylasına gönderiliyor, elde edilen sütlerden ise kaşar ve salamura peynirler imal edilerek halkın istifadesine sunuluyordu. Çiftliğin kuruluşunun üzerinden geçen zaman zarfında her yıl süt ürünlerinin miktarı artarken elde edilen tecrübe oranında lezzette de artışlar

gözlemlenmiştir (CBA, 010238771/901094). Elde edilen sütlerden üretilen peynir miktarı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 9. 1931-1935 yıllarında üretilen kaşar ve salamura peyniri (Atatürk Çiftlikleri, 1939, s. 73)

Yıl	Kaşar Peyniri (kg)	Salamura Peyniri (kg)
1931	7.103	6.296
1932	9.798	13.895
1933	16.056	16.473
1934	16.099	16.883

Çiftlik içerisinde 1928-29 döneminde kurulan iki taşlı bir değirmen çevresindeki seksen kadar köyün un ihtiyacını karşılıyordu. Değirmen diğer şubelerden farklı olarak kâr amacıyla kurulmamış daha çok civar köylere yardım ve hizmet için faaliyete alınmıştır (CBA, 010238771/901094).

Satış Mağazaları

Gazi Orman Çiftliği, 1930 yılına kadar bir üretim merkeziydi ve ürettiği malı ilk aşamada toptan satıyordu. 1929 ekonomik buhranı tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de birtakım tesis, kurum, kuruluş ve atölyelerde iktisadi ve üretim odaklı birtakım tedbirleri almayı zorunlu hale getirdi. Özellikle zirai mahsullerinin üretim maliyeti çok yüksekken kâr oranları çok düşüktü. Çiftliğin geleceğe yönelik hedeflerine ulaşabilmesi için iktisadi kurallara sıkı sıkıya bağlı olması gerekiyordu. İktisadi kurallar, yalnızca toptan ürün satmakla ayakta kalmanın zor olduğunu açıkça ortaya koyunca Ankara şehir merkezinde kiralanan bir dükkân ile perakende ürün satışına başlandı. Müessesenin birtakım özellikleri sıradan bir satıcı olmasını menediyordu. Her şeyden önce satılan ürünlerin nefis olması, satış sırasında nezaket ile temizlik ve titizliğe riayet edilmesi temel önceliklerdi. O güne kadarki iktisadi kurallar *yetiştirici satıcı olamaz* düsturunu ön plana çıkarıyordu. Fakat değişen dünya ekonomik sistemi bu algıyı da yıkmıştı. Perakende mağazacılığı üzerinden bir yıl geçtikten sonra 200 bin lira gibi muazzam bir ciroya ulaşılmıştı. Halkın gösterdiği rağbet ise müesseseyi yeni satış mağazaları açmaya sevk edeceği benziyordu (CBA, 010238771/901094).

Süt ve süt ürünleri satılan mağazanın yanı sıra bir de farklı şubelerde üretilen ürünlerin satılacağı özellikle de zirai aletler satış mağazasının açılması gündeme gelmişti. Aynı zamanda bu mağaza bir meşher yani sergi alanı olacaktı. Zirai alet üretiminin nasıl olduğunu merak eden vatandaşlara bu yolla eğitim verilebilecekti. Millî sanayinin gelişimine katkı sağlaması beklenen bu girişimin bakkaliye veya pastane gibi rağbet edeninin çok olması beklenemezdi. İş adamları ve çiftçilerin ziyaret etmesi bekleniyordu. Haziran 1931 tarihinde açılan şubenin kısa sürede halk nazarında rağbet gördü (CBA, 010238771/901094).

Gazi Orman Çiftliği müessesinin geleceğe bakan hedeflerinden birisi de eğlence ve mesire alanı olmaktı. Bunun için içerisinde lokanta ve fırın açılmasına karar verildi. Ancak iktisadi olarak yeni bir teşebbüsten ziyade lokantacılık işinde ehil olduğu düşünülen kişilere bu iş bedelsiz ihale edildi. Üzerinden birkaç ay geçtikten sonra

müessesenin gerek özelliğiyle gerekse de nezaketiyle uyuşmayan kişilerle ilişkisi kesildi. Zorunlu olarak lokantanın işletmesi de müessese tarafından yapılmaya başlandı. Yıllık olarak 30 bin liralık iş yapan bir şube planlandı (CBA, 010238771/901094).

Zahire Borsası

Müessese tarafından üretilen hububat, kuruluşundan itibaren komisyoncular vasıtasıyla İstanbul'a sevk edilerek orada satılmaktaydı. Fakat 1928 yılındaki hububat fiyatlarının ekonomik buhranla birlikte çok düşmüş olması 1931 yılında müesseseyi yeni kararlar almaya yöneltti. Öyle ki 1928'de kıyyesi 18-20 kuruşa satılan buğdayın fiyatı 4 kuruşa, 11 kuruşa satılan arpa ise 2 kuruşa gerilemişti. Bu tüm dünyayı ilgilendiren bir mesele olmasına rağmen tedbir alınmadığı takdirde iktisadi teşekküllerin ayakta kalmaları beklenemezdi. Çiftlik bu konuda ettiği ekonomik zararı en aza indirme gayretindeydi. Her şeyden önce mevcut fiyatlarla ürün satmaktansa bunları çiftlik bünyesindeki koyunlara yem olarak yedirilmesi düşünüldü. Borsaların durumu ise öteden beri takip edilmekteydi. Ekonomik buhranın etkisiyle uzaktan izlemek yerine işin içine girilmesine karar verildi. Artık çiftliğin tüzel kişiliği aynı zamanda zahire taciri oldu. İlk iş olarak buğday fiyatları üzerinde mesai yapılmaya başlandı (CBA, 010238771/901094).

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında ortaya çıkan Gazi Orman Çiftliği projesi, ekonomik dönüşümü teşvik etmek amacıyla başlatılan önemli bir girişimdir. Projenin temel hedefi, tarım alanında modern teknikleri kullanarak verimli bir tarım sistemi oluşturup ülkenin gıda üretimini artırmak ve ekonomik kalkınmayı desteklemektir. Türkiye'nin bir tarım toplumu olduğunun farkında olan Gazi Mustafa Kemal Paşa; tarımın geliştirilmesini ve modernleştirilmesini önemli bir öncelik olarak görüyordu. Bu amacı gerçekleştirebilmek için Başkent Ankara'nın çorak arazisini seçti. Gazi Orman Çiftliği projesinin uygulanmasına başlandığında, seçilen arazi zorlu bir durumdaydı. Arazi, uzun yıllar boyunca bakımsız kalmış ve verimsiz hale gelmişti. Kuraklık ve çoraklık gibi doğal zorluklar da projenin önündeki engellerden sadece birkaçıydı. Bu zorluklara rağmen, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın liderliği altında bir dizi önlem alındığı ve başarıya ulaşıldığı kaynaklardan tespit edildi.

Bu makalede elde edilen sonuçlara göre, Gazi Orman Çiftliği'nin kurulum ve gelişim aşamalarında şu adımlar takip edilmiştir; Modern Tarım Tekniklerinin Uygulanması, Arazi Islahı, Ürün Yetiştirme, Eğitim ve Araştırma.

Kurulan çiftlik arazisinde hem yıllardır ekilmeyen topraklar yeniden tohumla buluşurken diğer yandan da tüm Anadolu'da olduğu gibi temel sorun olan bataklık ve sıtma sorununa çözüm getirilecekti. Cumhuriyet'in başkentindeki bu teşebbüs, erken Cumhuriyet yıllarının en önemli mikro ekonomik teşebbüsü olarak karşımıza çıkmaktadır. Ortaya konulan kısıtlı sermayeye rağmen zamanında ve doğru yapılan hamlelerle her geçen yıl çiftliğin sınırları ve kazancında artış görülür.

1929 ekonomik buhranı sanayileşmiş toplumların yanında Türkiye gibi tarım toplumlarını da derinden etkiledi. Fiyatların tepetaklak olduğu kriz sırasında Türkiye,

yaptığı takas anlaşmalarıyla ekonomisini ayakta tutmaya çalıştı. Gazi Orman Çiftliği idaresi ise ürettiği ürünleri işleyerek, yani ham halde değil, katma değer kazandırarak satma yoluna gitmişti. Katma değerli üretimle birlikte daha fazla kâr elde edildi. Kriz döneminde bir başka yöntem ise ürün çeşitliliğinin artırılmasıydı. Çeşit artıkça arz-talep dengesinin sağlanacağı düşüncesiyle hareket edildi. Çalışmada elde edilen rakamlar Gazi Orman Çiftliği iktisadi teşebbüsünün 1929 ekonomik krizinde sarsılmış olmasına rağmen güçlenerek çıktığını ortaya koymaktadır. Çalışmaya konu olan dönemden sonra da çiftliğin faaliyetleri artarak devam etmiştir.

Extended Abstract

Gazi Forest Farm is an important economic enterprise that embodies the modern agricultural and industrial concept of the Republic of Turkey. In the idealistic atmosphere of the early years of the Republic, this farm, which rose on the barren and swampy land of Ankara, was carefully designed not only as an agricultural area, but also as a laboratory, education and research center of the economic development vision of the time. Under the visionary leadership of Mustafa Kemal Atatürk, the project aimed to create a modern agricultural pole in the Ankara steppe and had the potential to set a precedent for the economic construction of the country. In this context, the study of archival documents and primary sources reveals the determination, modernization ideology and strategic approach to economic development in the process of establishing the farm.

In the establishment phase of the farm, the priority was given to the implementation of modern agricultural techniques of the period. During the establishment process, mechanized agricultural practices were initiated, modern agricultural equipment such as tractors, sowers and ploughs were purchased and mechanization was introduced into production processes. In this way, a significant increase in production efficiency was achieved compared to traditional methods. However, the activities of the farm were not limited to agriculture; different branches of production, such as animal husbandry, beekeeping, sericulture and viticulture, were promoted at the same time. Activity reports from the first years of the farm show that these different production areas were integrated in a planned manner, with the aim of creating a diversified economic structure. In addition, the workshops created to support local production and implement technological developments within the farm began to manufacture agricultural equipment, in parallel with the industrial policy of the time, and this situation reinforced the farm's characteristic of being not only a production center but also a technology transfer center.

The world economic crisis of 1929 deeply shook the agricultural-based economies on a global scale, and Turkey and Gazi Orman Çiftliği were also affected by this unfavorable conjuncture. The trade statistics and the agricultural income and expenditure accounts of the period clearly show the dramatic decline in the prices of agricultural products and the pressure on the agricultural economy. In particular, the loss in value of staple crops such as wheat prompted farm management to re-evaluate the existing production model and develop alternative strategies. In this challenging process, cost-cutting and income-enhancing measures were implemented, such as replacing gasoline engines with more fuel-efficient diesel equivalents and adding value to agricultural products through processing. The opening of retail outlets to increase product diversity and direct access to consumers marks a significant shift in the farm's marketing strategies. In particular, the production of processed products such as beer, milk, yogurt, cheese and wine played a crucial role in

mitigating the negative effects of the depression and ensuring the economic sustainability of the farm. The farm's investment decisions and sales figures during this period concretely demonstrate the success of this strategic transformation.

In the area of livestock, long-term breeding activities were emphasized to mitigate the effects of the depression. Agricultural and veterinary reports show that the selection of breeders was meticulous and that significant progress was made in various animal species such as sheep (adaptation of breeds such as Merino and Karakul), cattle and poultry. The achievement of more productive breeds through crossbreeding studies proves that a scientific approach has been adopted to increase productivity in the livestock sector. At the same time, the introduction of scientific methods in dairy farming and the production of pasteurized milk and dairy products was a first in this field in Turkey. Health reports of the period and consumer demand show that these modern production methods were accepted and increased the market share of the farm. The significant increase in milk and yogurt production in the early 1930s and the importance of cheese varieties such as kasseri and pickled cheese are concrete indicators of the farm's success in animal husbandry.

These intensive production activities on the farm not only created an economic transformation, but also had a significant social impact. The farm, which met the food needs of the rapidly growing population of Ankara, was soon transformed into an industrial complex and a recreational area that met the recreational needs of the people. Urban planning reports of the period and popular narratives show that with the establishment of restaurants, bakeries, parks and recreational areas, the public's interest in the farm increased and the farm established an organic connection with the city. This situation shows that the farm became not only a production center, but also a social gathering place and a symbol of modern life.

Analyzing the financial records of the farm, it can be seen that the Gazi Forest Farm was generally a profitable enterprise between 1926 and 1933, with only a short-term loss in 1927. Despite the devastating effects of the Great Depression of 1929, the farm maintained its steady growth and successfully diversified its production model, emerging stronger from this global crisis.

In conclusion, Gazi Forest Farm occupies an exceptional position in Turkish economic history as a concrete reflection of the economic thought and modernization ideal of the early Republican period. Its visionary ideals at the time of its establishment, its flexibility in implementation and the resilient strategies it developed against the global economic crisis have made it an important model not only for its time but also for subsequent periods. The detailed information provided by the archival documents clearly show Gazi Forest Farm's efforts to implement a modern agricultural and industrial approach since its establishment, the perseverance shown despite the difficulties encountered, and the successes achieved. For this reason, Gazi Forest Farm retains its importance as a living example of economic development and modernization efforts in the early years of the Republic.

Kaynakça**Arşivler**

Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CBA)

Ebis Sıra No: 010238771, Ek No: 50, Belge Kayıt No: 901094.

Gazeteler

Akşam

Hâkimiyet-i Milliye

Resmî Gazete

Servetifûnun

Telif ve Tetkik Eserler

Atatürk çiftlikleri (1939). Ankara: Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu.

Çavdar, T. (2013). *Türkiye'nin demokrasi tarihi 1839-1950*. Ankara: İmge Kitabevi.

Çeşme, V. (2014). Osmanlı'da ziraati modernleştirme sürecinde Halkalı Ziraat Mektebi (1892-1928): Kuruluşu ve idari yapısı. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, XV(2), 39-80.

Çolak, M. (2005). Bir Macar çocuğun anılarının ışığında Atatürk ve Türk-Macar ilişkilerine bakış. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 21 (63), 937-960.

Gazi Orman Çiftliği 5 Mayıs 1925-5 Mayıs 1930 (1930). Ankara: Hâkimiyeti Milliye Matbaası.

Karademir, Z. (2018). Statüleri ve mahiyetleri açısından Osmanlı ekonomisinde büyük çiftlikler (18. yüzyıl). *Cihannüma*. IV(2), 15-43.

Kasaba, R. (1993). *Osmanlı imparatorluğu ve dünya ekonomisi*. İstanbul: Belge Yay.

Kazgan, G. (2005). *Türkiye ekonomisinde krizler (1929-2001) ekonomi politik açısından bir inceleme*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.

Kepenek, Y. & Yentürk, N. (2001). *Türkiye ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Keskin, Ö. (2010). Osmanlı imparatorluğu'nda modern ziraat eğitiminin yaygınlaşması: Ankara numune tarlası ve çoban mektebi. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 28 (28), 87-106.

Kızılkaya, O. & Akay, T. (2014). II. Abdülhamid'in tarımsal kalkınma hamlesi (Konya ovası sulama projesi). Ankara: Sonçağ Yay.

Owen, R. & Pamuk, Ş. (2002). *20. yüzyılda Ortadoğu ekonomileri tarihi* (H. Edirne, çev.). İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yay.

Öztoprak, İ. (2006). *Atatürk orman çiftliği'nin tarihi*. Ankara: ATAM Yay.

Quataert, D. (2004). *Osmanlı imparatorluğu 1700-1922*. İstanbul: İletişim Yay.

Quataert, D. (2008). *Anadolu'da Osmanlı reformu ve tarım 1876-1908* (N. Ö Gündoğan, & A. Z. Gündoğan, çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay.

Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretleri'nin Ankara çiftlikleri (1926). Ankara: Hâkimiyet-i Milliye Matbaası.

Tekeli, İ. & İlkin, S. (1977). *1929 dünya buhranında Türkiye'nin iktisadi politika arayışları*. Ankara: ODTÜ Yay.

Tezel, Y. S. (2015). *Cumhuriyet döneminin iktisadi tarihi 1923-1950*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay.

Toprak, Z. (2019). *Türkiye'de milli iktisat 1908-1918*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay.

Altındaş Tekemen, E. (2021). Ankara vilayet gazetesi ve salnameleri penceresinden XIX. yüzyılın ikinci yarısında Ankara'da tarım ve hayvancılık. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 21 (3), 961-983.

Ülken, Y. (1981). *Atatürk ve iktisat*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.